

כיצד ילדים נוגעים בשיר?

פרשנות חזותית לשירתה של שלומית כהן-אסיף

בעקבות התערוכה "ילדים מאיירים שירה", תכנית "סיפורטרון", תכנית קרב למעורבות בחינוך, חולון, יוני 2014
איריס ארגמן

"פרויקט ילדים מאיירים שירה" הנו אחד המיזמים הפועלים במסגרת תכנית "סיפורטרון", שהקמתי בשנת 1994, בעידודה של "תכנית קרב למעורבות בחינוך". הפעילות ב"פרויקט ילדים מאיירים שירה", מכנסת תחת קורת גג אחת ילדים, טקסט ויוצר/ת מרכזיים בתרבות העברית, כשאחת ממטרותיה היא פענוח היצירה ומימושה באמצעות פרשנות אישית, ובמדים השונה מזה בו נכתב הטקסט, כלומר: בצבע, בקו ובצורה.

היוצרת, ששיריה נלמדו במסגרת הפרויקט, הייתה המשוררת שלומית כהן-אסיף, אשר שמונה מבין שיריה שימשו מושא למחקר, לביטוי אישי, לגילוי, להתנסות וליצירה. תוצרי הלמידה הפעילה הוצגו על בימת התערוכה שאצרתי, הכוללת את עבודות הילדים בכתות א-ג שהשתתפו בסדנה. הצצה אל תוך עולמם עשויה להסב את תשומת לבנו לא רק לדרך בה ילדים מאיירים שירה, אלא לאופן בו ילדים מבינים, מטמיעים ומפרשים שירה.

צפור, לָאן אֶת נוסעת?

בשיר הקטנטן "צפור, לָאן אֶת נוסעת?" הדובר בשיר פונה בשאלה קצת מוזרה לציפור: לאן את נוסעת? וזה הרי מוזר ותמוה, כי הרי הציפור עפה.

צפור עם מזודה / לָאן אֶת נוסעת? / "אני לא יודעת / לא ברור כל כך, / לָאן שֶהחלום יוביל / לָאן שֶהרוח תקח." (מתוך הספר: ציפור, לאן את נוסעת?)

והציפור אינה יודעת לאן פניה מועדות, היא אינה יודעת את הדרך: "לא ברור כל כך, לאן שהחלום יוביל, לאן שהרוח תיקח..."

כלומר, היא נוסעת או אולי עפה, אך הדרך לא ברורה וזו נקבעת על ידי הרוח או אף יותר מכך – החלום.

והחלום הרי הוא התת-מודע, החלום אינו משהו קונקרטי, ואולי כן?

וכיצד ילדים מפרשים את המסע של הציפור?

מפתיע לגלות כי הילדים מתייחסים לדימוי הנסיעה בפשטות ובקלילות, הם אינם תמהים על כך. וכיצד הדבר נגלה? הציפור מצוירת כשהיא מחזיקה מזוודה, שהיא סמל לנסיעה ולנדודים, לארעיות.

בציור המקסים של עדי, הציפור מואנשת, כלומר היא מקבלת תכונות אנוש – היא הולכת על שתיים, גוררת מזוודה ואף מדברת, מפיה יוצאת בועת דיבור: אני נוסעת להוואי. הציפור נראית מקושטת וצבעונית לקראת הנסיעה להוואי. כלומר, הילדה עדי תרגמה את החלום ליעד אקזוטי ומרתק – הוואי. האם זה החלום של הציפור או חלומה של עדי?

בציור של עדי הציפור נראית במרכז הדף, הולכת על שתי רגלים כילדה או אולי אישה, מקושטת ומצוידת במזוודה. בשולי הדף נראה בית קטן, אולי הבית של הציפור ואולי הבית של הילדה? וברקע נגלה אווירון המחכה על מסלול ההמראה, מחכה לציפור שתטפס למטוס, שתטפס אל החלום.

ובציור נוסף של הילדה אווה, נראית הציפור בתנועה. הציפור מצוירת מספר פעמים כמו בפס קומיקס. הילדה חילקה את הדף לארבעה ריבועים שווים, בכל ריבוע הציפור נראית ומתגלה בשלב אחר של המסע.

בכל ארבעת הציורים הילדה הקפידה לצייר את הציפור באופן זהה ומדויק: ציפור חומה מעוטרת בנוצה ירוקה ולצידה מזוודה נגררת (טרול).

בריבוע הראשון שתי ציפורים שואלות את הציפור הנוסעת: "ציפור, לאן את נוסעת?" ממש כמילות השיר וזו עונה "אני לא יודעת". בריבוע השני היא נראית על רקע האוטובוס המתקרב ובשלישי היא יושבת בתוך האוטובוס, נוסעת לעבר מקום לא נודע.

רק בריבוע הרביעי, החותם את המסע נגלה היעד המיוחל: בת-ים. שלט גדול מקדם את פניה של הציפור בכניסה לעיר בת-ים.

הבחירה הזו מעניינת מאוד. מדוע בחרה הילדה להוביל את הציפור לבת-ים? מדוע בתחילת דרכה לא ידעה הציפור כי פניה מועדות לבת-ים?

ומעניין אף יותר, הילדה אווה היא מבת-ים. כלומר, היא בחרה להוביל את הציפור הנוסעת אל עיר מגוריה. האם זהו החלום?

הבחירה של הילדה בעיר מגוריה כיעד של הציפור היא בחירה מעניינת, מרתקת ואף מפתיעה, אך ניתן לומר בוודאות כי הילדה המציירת היא במרכז. הציפור מבטאת במסע שלה את היעד של הילדה.

פרשנות מקסימה ושונה נראית בציור של אליזבט: הציפור עומדת כדמות אנושית (היא אינה עפה) במרכז הדרך, אוחזת בידה מזוודה קטנה ומתבוננת לעבר אוטובוס נוסע. מחלונות האוטובוס מציצות שתי דמויות – נהג האוטובוס ובמושב השני יושבת אישה או אולי ילדה הקוראת ספר.

הציפור מתבוננת באוטובוס החולף, היא נראית כתוהה ושואלת – האם לתפוס את האוטובוס? היא אינה ממחרת לאוטובוס, מסתכלת במבט של תהייה ושאלה.

זו פרשנות נהדרת ומעניינת: אליזבט בוחרת להתייחס למילות השיר כמעט במדויק, כלומר היא לא מובילה את הציפור שלה לכל יעד, היא מעמידה אותה במרכז הדרך, נטועה במקומה, אוחזת במזוודה אך לא נוסעת לשום מקום, בדיוק כמו הציפור בשיר של המשוררת. הציפור נוסעת אך אינה יודעת לאן.

שיר מקסים, פיוטי ועדין הוא השיר "נַדְנְדָה לְבָדָה". השיר מתאר בעדינות ושבריריות את בדידותה של הנדנדה בגן.

מַתְנַדְנֶדֶת לָהּ בְּגֵן / נַדְנְדָה / לְבָדָה לְבָדָה, / בְּלִי יָלֵד / בְּלִי יִלְדָה. // אוֹלֵי עֲלֶה קֶטָן /
 נוֹשֵׁר בְּרַעְדָה / חֶרֶשׁ חֶרֶשׁ מַתְנַדְנֵד / לְבָדוֹ בְּנַדְנָה? // אוֹלֵי חַפּוּשִׁית / בְּגַדְלֵ נִקְדָה /
 חֶרֶשׁ חֶרֶשׁ מַתְנַדְנֶדֶת / לְבָדָה בְּנַדְנָה? // אוֹלֵי קֶרֶן יָרַח / בּוֹדְדָה בּוֹדְדָה / חֶרֶשׁ חֶרֶשׁ
 מַתְנַדְנֶדֶת / לְבָדָה בְּנַדְנָה? // הַנְדְנָה יוֹרְדָת-עוֹלָה / עוֹלָה-יוֹרְדָת, / חֶרֶשׁ חֶרֶשׁ
 הַרוּחַ / שִׁיר עֶרֶשׁ מְנַדְנֶדֶת.

(מתוך הספר: גם לירח יש גומות חן)

בשיר חמישה בתים קצרים בעלי חריזה שאינה מדויקת.

בבית הראשון המספר מתבונן בנדנדה "מתנדנדת לה בגן נדנדה, לבדה- לבדה..." אך לא זאת בלבד שהיא לבדה, אין בה ילד או ילדה.

בשלושת הבתים הבאים המשוררת חושבת ושואלת מי בכל זאת יושב על הנדנדה: אולי עלה קטן? ... אולי חיפושית בגודל נקודה? ... ואולי קרן ירח? ...

הדברים אותם מעלה המשוררת הם קטנים ועדינים ואולי אף לא נראים כלל.

הבית החותם סוגר את השיר בעדינות וברוך, כמו שמיכה עדינה שאפשר להצטנף ולהתכרבל בה: הנדנדה יורדת ועולה והרוח שרה לה שיר ערש.

למרות הבדידות, החושך והשקט האופף את הגן, הנדנדה אינה לבד, הרוח מערסלת אותה, מגוננת ואף שומרת עליה.

מעניין לראות את הפרשנות החזותית של ילדים לשיר "נדנדה לבדה":

הילדה ליזה מחולון מציגה את הנדנדה במרכז הדף ומעליה שמיים בהירים ואף מחייכים: שמש, עננים קטנים וצבעוניים, קישוטים קטנים מתגלגלים ועץ פורח בשולי הדף.

על הנדנדה יושבת ציפור קטנה (נראה שזו צופית) כמעט בלתי נראית. הציפור אינה יושבת כדרכם של ילדים על המושב, אלא יושבת על אחת מזרועות הנדנדה.

הציור של ליזה אופטימי ושמח, הוא מציג את הנדנדה "שמחה", השמיים מעטרים אותה ברוך, משמחים אותה, הגן מסביב גם הוא פורח ונעים.

פרשנותו של אנדרו מרמלה שונה מאוד מהפרשנות החזותית של לזיה, שהינה פרשנות אופטימית ואף שמחה. אנדרו מפרש את השיר באופן אחר לגמרי: הנדנדה שהוא מצייר עומדת במרכז גן אפלולי וקודר. הצבעים בהם הוא משתמש הם צבעים קודרים וחשוכים: שחור, חום ואפור.

מעניין לראות את המסגרת הלבנה בה נתונה הנדנדה הבודדה, הילד אנדרו יצר מסגרת לבנה ומרובעת מסביב לנדנדה.

הגן האפל והשחור סוגר על הנדנדה ומדגיש את בדידותה הנעצבת, הוא מעצים את חוויית הלבד של הנדנדה ואת קדרות הלילה.

אך בתוך כל האפלוליות והקדרות בחר אנדרו לצייר בשולי הדף, למעלה, שמש צהובה וזוהרת. קרני השמש הצהובות נמרחות ונטמעות בתוך השחור העז. אנדרו בחר להשתמש בצבעי פנדה שהם צבעים חזקים, נמרחים וכמעט אוטמים וסוגרים את הדף הלבן.

זו פרשנות שונה ומנוגדת לציור הקודם של לזיה. בציור שלו הציג אנדרו בדידות וקדרות, אפלוליות קיומית לעומת הציור של לזיה שהציגה את הנדנדה בתוך עולם רך, עוטף, קצת צוהל ואף מגונן.

בציור של מישל מנתניה הנדנדה מצוירת במרכז הדף, מעוטרת בשמיים תכולים. כל הדף נצבע בקפידה בתכלת אחיד ואילו הנדנדה עומדת מיותרת במרכז הדף, נתונה בתוך מסגרת.

מישל ביטא בציור שלו בדידות מוחלטת של הנדנדה. השאלות המוזכרות בשיר: אולי עלה קטן? אולי חיפושית או קרן יער, אינן מוזכרות כלל וכלל. מישל בחר ליתם את הנדנדה. בדידותה מודגשת ומועצמת בזכות הניקיון של הדף והבחירה לנטוע את הנדנדה במרכז הדף, ללא קישוטים וללא תפאורת גן. הבחירה בתכלת היא בחירה עדינה ומעידה על כך שתפיסתו לגבי הבדידות של הנדנדה אינה מאיימת או מבהילה, היא פשוט לבד.

בשיר הארס-פואטי "דף לבן, מה תהיה?", פונה המשוררת אל הדף הלבן, הריק ומבקשת ממנו שיעזור לה למצוא את השיר שייכתב על הדף.

דף לבן, מה תהיה: / שיר ערש או שיר מחול? / אולי אגיה בים כחול? // דף לבן, מה תהיה:
 / אולי ברבור עם זנב, / אולי מכתב למי שאהב? // דף לבן, מה תהיה? / אולי מטוס בשמים
 / או נשר דואה? / דף לבן, ענה לי ענה. // אני מפזר אותיות / עשרים ושתיים, / כתב לי שיר
 / שלא נכתב עדין.

(מתוך הספר: הצבע השמיני)

השיר מתחיל בשאלה: "דף לבן, מה תהיה..." וזו פנייה מעניינת ושונה, בלתי צפויה. המשוררת מציעה לדף כל מיני רעיונות: אולי אגיה בים כחול ואולי מכתב למי שאוהב? היא פורשת בפני הדף, המקבל ישות ועצמאות, אפשרויות שונות ומגוונות, נושאים מעולמות שונים.

בסוף השיר המשוררת אף מרחיקה לכת בבקשתה: "כתוב לי שיר שעדיין לא נכתב."

הילד עידן מתייחס באיור שלו למשפט הפותח את השיר. באיור נראה ילד עומד וידיו פרושות לצדדים מול כן הציור. הידיים פרושות לצדדים כשואלות, כתוהות ומחפשות את התשובה. הילד המצויר נראה שמח, חיוך מאיר את פניו והוא עומד מול כן הציור, מול הדף הלבן אך הוא לא עצוב, להיפך, התהייה, השאלה וחוסר הידיעה אינן מפחידות או מלחיצות אותו, הוא נראה מרוצה מהמצב הלא ידוע.

הילדה אמילי מבת-ים מתארת באיור ילדה (ולא ילד) יושבת רכונה אל השולחן, אל הדף המונח על השולחן.

אמילי בוחרת להציג את הילדה יושבת ליד שולחן ולא עומדת מול כן ציור, כלומר היא מתכוננת לכתוב שיר ולא לצייר ציור כפי שהתכוון עידן באיור הקודם.

אמילי ציירה בועת מחשבה הנוצרת מראשה של הילדה, בתוך הבועה כתובות מילות השיר: "דף לבן, מה תהיה?", כלומר גם אמילי בוחרת להתייחס לשורה הראשונה של השיר, לנושא השיר כולו.

הילדה המצוירת יושבת בחדר שלה או אולי בסלון הבית, הצבעים שבחרה להשתמש בהם הם צבעים רכים, נעימים ובהירים.

הילדה המצוירת מרוכזת, שקועה במחשבה איזה שיר ייכתב. האווירה השורה על הציור היא אוירה אופטימית, מלאת הבטחה שאולי ייכתב כאן שיר מקסים.

פרשנות שונה לשירה הנהדר של שלומית ניתן לראות באיור של הילדה תהל מחולון. תהל בחרה לצייר שורה אחת מתוך השיר: "אולי מכתב למי שאוהב?". הבחירה של תהל שונה מקודמותיה, היא לא בחרה לצייר את שורת הפתיחה של השיר, השורה המבטאת את נושא השיר, אלא בחרה דווקא בשורה החותמת את הבית השני.

הילדה המצוירת באיור שלה נראית יושבת ליד השולחן, מראשה יוצאת בועת מחשבה מצוירת ולא כתובה. הילדה נראית מהורהרת וחושבת על הדמות אותה היא אוהבת. בבועת המחשבה מצויר ילד (או אולי ילדה), את הדמות מעטרים לבבות קטנים.

תהל בחרה לכתוב את השורה מתוך השיר מעל הציור, היא בחרה להגדיר את נושא האיור שלה בפני המתבונן.

האיור שלה מביע שמחה ואופטימיות, הילדה המצוירת החליטה מה יכתב בדף – היא תכתוב מכתב למי שאוהבת ולכן הדף כולו מואר, צבוע בצבעים רכים, חמים וצבעוניים.

מעניין לראות כי בנים בוחרים לצייר דמות של ילד ואילו בנות מצוירות ילדות, כלומר, הילד המעניק פרשנות לשיר שם את עצמו במרכז, מתייחס באופן ישיר אל עצמו, מטביע את אישיותו, מחשבתו ומשאלת לבו בתוך השיר.

הילדים המצוירים מתרגמים את עולמה וכתבתה של המשוררת לעולמם האישי, הם כמעט תמיד בוחרים להבליט את עולמם בתוך השיר.

וזה בחירה מרתקת, בחירה המעידה כי שיר טוב פועל על הנפש, מפעיל את המחשבה, יוצר תחושה של הזדהות עמוקה.

וכאלו הם שיריה של שלומית כהן-אסיף.

השירים של שלומית כהן-אסיף מתבוננים במציאות חיינו קצת אחרת, מאפשרים לקורא לראות את הדברים השגורים והרגילים של החיים בצורה מפתיעה ורעננה, ממש כמו בשיר "מִן הָעֵגוּל הַקָּטָן":

זֶה קוֹרָה לַפְעָמִים / לֹא תְּמִיד, / אֶצְבַּע לְאֵגוּדֵל / אֲנִי מְצַמֵּיד. // עוֹשָׂה לִי עֵגוּל / וּמְקַרֵּב אוֹתוֹ
לְעֵינַי, / מִבֵּיט עַל הָאֲדָמָה / וְעַל הַשָּׁמַיִם. // מִן הָעֵגוּל הַקָּטָן / שְׂנוּגֵעַ לִי בַחֹטֶם, / אֲנִי רוֹאֶה
דְּבָרִים / שֶׁלֹּא רָאִיתִי קִדְּם.

(מתוך הספר: הצבע השמיני)

חשיבות הפרויקט "ילדים מאיירים שירה" לא רק בהעצמת הילדים, אלא בבת הקול השבה ומהדהדת בלב המשוררת הכותבת לילדים, ששירה מבקשים "להיות של כולם". על האינטראקציה שבין המשורר/ת, השירה והצורך למימוש היצירה בידי הקוראים, נוכל ללמוד מתוך המכתב שכתבה שלומית כהן-אסיף לילדי "סיפורטרון":

ילדים יקרים,

איצו הפתעה מרגשת!

לחשו לי סוף באופן המשמעותי: "שלמות, שאונן שירים שכתבת משך השנים נשלחו לבתי הספר בארץ והתלמידים יציירו אותם."

השירים שלי קפצו מרוב שמחה ואני קפצתי איתם.

הרי עצוב לשירים וקר לבם לביטוי של המלא בתוך ספר סגור.

הם רוצים להיות של כולם.

הם רוצים שילבישו אותם בציורים ובצבעים.

כמה נפלא שהמיון שלי והמיון שלכם נפגשים.

כשהייתי קטנה, כתבתי בשזיאות כתוב ואלו הייתי תלמידה מצטיינת בגיל 18 קרה לי דבר נפלא: התרחתי לחלום חלומות סיפורתי את החלומות לכתובים ולמשפחה וגם אמרו לי: "אלה לא חלומות רגילים, אלה שירים וסיפורים, כפאו לך לכתוב אותם, שלם וברחו לך." את מרבית השירים אני חולמת מדי ערב אני מקיימת לישון, מתעוררת בשעה שתיים בלילה וכותבת את החלומות שלי.

לפעמים אני משחקת במילים ונלכתי שיר ולפעמים אני כותבת של דברים שקרו לי באמת ולפעמים אני שואלת את עצמי שאולי, והשיר הוא תשובה לשאלה ששאלתי. ולא פעם אני פשוט ממציאה דברים. כשעצוב לי — אני כותבת של דברים שמחים, וכשמח לי — אני כותבת של דברים עצובים... בקול אני כותבת שירי חולה, וחולה אני כותבת שירים של בקול... אני כל הלאה מתעצמת לילה שייטי.

אני כותבת אותם בקוראים נתנים לי כוח לכתוב עוד ועוד.

קחו לכם נשיקה ממני

ושמרו אותם בכם.

באהבה,

שלמות כהן אסיף